

מילת התינוק האדום

מאת ד"ר יעקב לוי,

קטן החולה אין מוהלין אותו¹. בין המחלות הנזכרות בהלכה זו שתיים הן שצבע מראה העור הוא הקובע:² ירוק ביותר ואדום ביותר. "קטן שנמצא בשמיני שלו ירוק ביותר אין מלין אותו עד שיפול וכו', וכן אם היה אדום ביותר וכו'". רופאי זמננו השתדלו לסווג את המחלות הללו בין המחלות הידועות היום. דיון זה אינו מענין מבחינה רפואית-היסטורית בלבד, אלא הוא עשוי להביא גם לידי תוצאות מעשיות-הלכתיות, אם - לדעת הפוסקים - ישמשו חקירות אלה כמורה דרך להלכה.

בענין הילד הירוק נסיתי לברר את טיב המחלה³, ולהותה עם הצהבת הורסת דם הילודים⁴. בענין הילד האדום אנסה למצוא פתרון במאמרים הבאים.

הרמב"ם פוסק: אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו, אין מלין אותו עד שיבלע בו דמו, ויחזרו מראיו כשאר הקטנים, מפני שזה חולי הוא. וה"שולחן ערוך" מוסיף: סימן שלא נבלע דמו באיבריו, אלא בין עור לבשר.

מקורה של ההלכה הוא בגמרא שבת⁵: ואמר אביי, אמרה לי אם, האי ינוקא דסתמק דאכתי לא איבלע ביה דמא, ליתרחו ליה עד דאיבלע ביה דמא ולימיהלוה. דתניא, אמר רבי נתן, פעם אחת הלכתי לכרמי הים, ובאת אשה לפני שמלה בנה הראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני. ראיתיו שהוא אדום, אמרתי לה, המתניני לו עד שיבלע בו דמו. ומתינה לו עד שנבלע בו דמו, ומלח אותו, וחייה, והיו קוראין אותו "נתן הבבלי" על שמי. (רש"י ד"ה לא איבלע ביה דמא: בבשרו, דעכשיו כל דמו מצוי בין עור לבשר, וכשמוהלין אותו יוצא כל דמו.)

נוסח שונה קצת מנוסח הגמרא אנו מוצאים אצל הר"ף⁶ בתוספת המלים: והצצתי בו, ולא ראיתי בו דם ברית⁷. ומאירי מסביר את התוספת, שיש חשש שיצא הרבה דם ממנו דרך מילתו עד שישתכן. ומה שנאמר "הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית", כלומר, הראוי לצאת מצד הברית לבר.

ר' נתן ראה כנראה גם חסרון-מה בקיום המצוה בהזכירו "דם ברית", כי אחרת מדוע הוא מזכיר את הענין החשוב, הסיכון ע"י איבוד דם רב, רק בעקיפין.

יכול גם להיות שנוסח הר"ף בא להשוות את הלשון שבמקרה התינוק האדום ללשון שבמקרה התינוק הירוק שבאותה ברייתא, אשר גם בו הוא אמר "לא ראיתי בו דם ברית". שם היתה המניעה בגלל איכות הדם, הדם היה בצבע צהוב (ע"י עירוב צבע ומרה - לדעתי), או לדעת אחרים⁸ היתה המניעה בגלל כמות הדם המועטה, שהוכחה ע"י חיוורונו של הקטן, כתוצאה מחוסר דם.

אולי אפשר להסביר את החוספת גם כך: ר' נתן ראה שכמות גדולה של דם התאסף בין העור ובין הבשר (רש"י ד"ה לא איבלע, שו"ע יו"ד רס"ג א'), ולא יהיה די דם באיבריו, כולל גם כאבר המילה, ולכן לא ראה ר' נתן מספיק דם ברית.

ראוי לציין שבנוסחאות עתיקות הנוסח הוא כמו ברי"ף⁹.
הסיפור של ר' נתן מענין אותנו גם מנקודת מבט אחרת. נכללת בתוכו גם הבעיה של "מתו אחיו
מחמת מילה" – דמילה היתה מסוכנת גם עפ"י החזקה של מיתת שני הבנים הראשונים. דין זה
לא נלמד ישירות מהברייתא של ר' נתן, אלא מברייתא אחרת במסכת יבמות¹⁰. וכך אנו שונים
שם: מלה הראשון תמת, שני תמת, שלישי לא תמול, דברי רבי; רבי שמעון בן גמליאל אומר,
שלישי תמול, רביעי לא תמול.

בברייתא לא נזכר שום גורם של מחלה. החזקה היא הקובעת. רק בגמרא בתמשך השקלא וטריא
לברייתא זו נזכרת חולשת דמשפחה כגורם אפשרי.

הדצא לנו מזה שלפנינו שני מקורות נפרדים לשתי הלכות שונות בענין דחיית דמילה: א. מחלה
(תינוק ארום) – בלתי תלויה בחזקה¹¹, וב. חזקה (מיתת האחים) – בלתי תלויה במחלה¹².

*

על יסוד נתונים אלה חשב ד"ר י. ל. קצנלסון¹³ לזהות את מחלת הילד שראהו ר' נתן ואת
מחלת בני משפחתו עם מחלת הדממת (הימופיליה¹⁴). החולים במחלה זו נוטים לדימום מוגבר,
כתוצאה מחוסר חומר מקריש בדם. רק זכרים סובלים ממנה, אבל היא מועברת כמחלה תורשתית
במשיפחה ע"י הנקבות-האמהות, אשר בעצמן אינן חולות בה.

לפי זה היה מהלך מחשבותיו של ד"ר ק. כדלהלן: לפנינו תינוק ארום ביותר, כנראה סבל
משטפי דם, שני אחיו מאותה אם מתו מחמת מילה. קרוב להניח שמתו גם הם מאותה מחלה,
משטפי דם. כך אנו מבינים את הנחתו שהמשפחה סבלה מהימופיליה תורשתית. בטחונו באבחנתו
גבר עוד בראותו שלפי הברייתא ביבמות הוכח ברורות שדרכי התורשה של המחלה היו ידועות
לחכמינו ז"ל. בברייתא עצמה לא נזכר הדימום כסיבת מותם של הבנים הראשונים, אבל בהמשך
הגמרא שם נאמר: איכא משפחה דרפי דמא, ואיכא משפחה דקמיט דמא. לדעת ד"ר ק. אנו
צריכים להבין מדברים אלה, שדמם של בני משפחה כזאת הוא נזיל וקשה-קרישה, וכך הם
נוטים לדימום מוגבר.

והנה, לדעתו, הוכח שכבר בימי התנאים היתה ידועה לחכמינו ז"ל מחלת ההימופיליה, אשר
לפי חכמי ההיסטוריה הרפואית ידועה רק כמאותיים שנה. אבל אם נגש בעין הביקורת המדויקת
לנימוקי התיאוריה של ד"ר ק. נמצא שאין יסוד מוצק לאף אחת מהוכחותיו. לתיאוריה זו
שתי אבני יסוד: א. מדובר על מחלת דימום, ו-ב. מחלה זו היא תורשתית.

א. לא התנאים ולא האמוראים מזכירים שהיה דימום או סכנת דימום. אילו היה שטף דם סיבת
מותם של הילדים הראשונים במקרה של ר' נתן, איך זה אפשרי שגם אם הילדים וגם הרב היו
שותקים מאירוע דרמטי כזה? קול הדמים צועק! בדרך כלל נדיר דימום כסימת ומות מחמת
מילה¹⁵. כשהרמב"ם בא לנמק את ההלכה "מתו אחיו מחמת מילה" היה עליו להצביע על סכנת
הדימום. אבל אצל התינוק הארום הוא רק מנמק "מפני שזה חולי הוא", וב"מתו אחיו" הוא
מפרש "מחמת מילה – שהכשילה את כוחו". ועל חולשה כזאת אמרו "איכא משפחה דרפי דמא".
כך הבינו חכמינו ז"ל את דמאמר¹⁶, ולפי זה הסברתי אותו לעיל.

רפה - פירושו חלש (החזק הוא הרפה¹⁷), "רפי דמא" היא תולשת כח החיים, כי הדם הוא הנפש¹⁸. ביאור זה סותר את פירושו של ד"ר ק. ומגביל את כח החיים שידם רק לסגולת קרישת הדם.

גם מבחינה לשונית אין פירושו מתיישב על לשון בני אדם. אין אמרים "ישו כאלה וישו כאלה" אלא על דברים הדומים במספרם פחות או יותר. מספר המשפחות החולות בהימופיליה ביחסם למשפחות בריאות הוא כאחד לכמה אלפים. במקרה כזה אין לשונם של בני אדם לומר: איכא משפחה ואיכא משפחה.

לכן אין מחקבל על דעתנו נסיונו של ד"ר ק. לראות במיתת הבנים בספורו של ר' נתן ובהלכה "מתו אחיד" תוצאה מדימום מופרז.

ב. גם כשנסתכל על השערת ההימופיליה מזוית מבטו של מדע התורשה לא נרויח כלום.

יסוד מחלת ההימופיליה הוא שחסר בדם חומר חשוב הגורם לקרישתו. חומר זה נקרא גורם VIII¹⁹. חסרון זה מופיע רק אצל זכרים, מפני שהוא קשור עם הכרומוזום (נושא התורשה בתא) של מין הזכר. ולכן מובן שרק זכרים סובלים מהמחלה, והאם עצמה, אשר מעבירה את המחלה לבניה, אינה חולה בה.

אין בידינו הוכחה מדברי חז"ל במקרים הנ"ל שהעברת החזקה מופעלת רק ע"י האם. יש בענין זה חילוקי דעות בין הפוסקים. אין בדעתי ליכנס כאן לעניני הלכה, אין לי האפשרות ואין לי הסמכות לכך. אני מזכיר את הדברים רק באותה מידה שיש בהם צורך לביקורת התיאוריה של ההימופיליה.

יסודי חילוקי הדעות היא הבעיה איך להבין את הברייתא ביבמות: מלה הראשון תת וכו'. לשון נקבה - מלה - עשויה לרמוז על כך שהחזקה מופעלת רק ע"י האם ולא ע"י האב²⁰. נראה שזוהי דעת הרמב"ם²¹, ובכל זאת אין אנחנו יכולים, אפילו לשיטתו, לראות בחזקת האם תופעה של מחלה תורשתית, כי הרי הוא מנמק במפורש את החזקה בחולשה כללית במשפחה, כתוצאה מהמילה.

לעומתו אין השולחן ערוך רוצה להבדיל בין החזקה ע"י האב ובין החזקה ע"י האם²². (ראת לשון נקבה שבברייתא יש להסביר בכיוון אחר, אולי על בסיס סוציולוגי). ואם אין הבדל בחזקה זו בין העברתה ע"י האם ובין העברתה ע"י האב, הרי אין אז הוכחה ממנה למחלת ההימופיליה, כגורמת למיתת הבנים, כי היא מועברת רק ע"י האם.

בסתירה גמורה לתיאוריה של ד"ר ק. עמדות גם תוצאותיהם של חקירות וניסויים קליניים של המדע החדש בענין ההימופיליה. הן אינן תואמות את התיאור שבגמרא. ההימופיליה היא מחלה תורשתית שאינה עוזבת את החולה, בדרך כלל, כל ימי חייו. רק במקרים מיוחדים היא נחלשת אחרי ענים רבות²³. וא"כ איך היה יכול ר' נתן לתת לאשה סיכויים למול את בנה, באמרו "דמתיני לו עד שיבלע בו דמו"? ואיך נתאמתה הבטחתו, שילדו את הילד והבריא, תוך זמן

סביר כאשר קראו לו את שמו?

זאת ועוד. ילודים ממשפחות הימופיליות נולדים בצבע עור נורמלי בלי שום דימום. כי כל זמן שהעובר ברחם אמו מגן עליו עדיין הגורם VIII הנמצא בדם האם. גם בשעת הלידה עדיין מגן עליו עד כדי כך שאפילו דימומים מוגברים מהטבור נדירים מאוד²⁴. וא"כ איך נבין הנחה מלאכותית זאת:²⁵ בשעה שהקשתה אמו ללדת, נלחץ גופו בין כתלי הרחם, ובעת החיכוך נעשו חבורות אדומות על כל בשרו.

על יסוד רופף זה רצה ד"ר ק. עוד להרחיק לכת ולשנות את ההיסטוריה הרפואית על ידיעות ההימופיליה, אשר לפיה ידועה המחלה רק כמאתיים שנה. לפי השערתו ידעו ממנה כבר בימי התנאים הרבה מאות שנה לפני זה. אפשר להבין איך הוא בא לידי טעות. הוא מודה בעצמו שעד ימיו לא נחקרו הרבה מקרים, ואז עדיין לא נודעו השינויים שבדם. וכן אפשר להבין שגם פרויס²⁶, שכתב ספרו באותו זמן, בא לידי אותה טעות, וכן הרב ד"ר ע. יעקובוביץ²⁷, ששאב את מימיו מספרות הדורות שקדמו לו, ולא ממקור המדע החדש²⁸.

על אגדת ההימופיליה, אשר כאילו נזכרת כבר במקור תלמודי, אבד הכלל, ומוטב שותימחך מהספרות החדשה.

עלינו לחפש, איפוא, מחלות אחרות המונעות את תמילה במקרה של תינוק אדום, ועל כך במאמר הבא.

ספרות

1. משנה, שבת קל"ז ע"א
2. רמב"ם הלכות מילה פ"א הי"ז, ושולחן ערוך יו"ד סי' רס"ג, א'
3. "נועם" תשי"ז.
4. *Icterus haemolyticus neonatorum*
5. שבת קל"ד ע"א, וכן חולין מ"ז ע"ב
6. על הגמרא שבת שם
7. הב"ח מוחק המלה "ברית"
8. תניא רבתי, וארשא 1879, הלכות מילה ס' צ"ב (ועי' "זוכר הברית" סימן י' כ"ז, ע' 78)
9. כתב יד מינכן ואוקספורד. אולם בחולין מ"ז חסר בכ"י רומי ובדפוס המבורג: לא ראיתי בו דם ברית. חודחי ל"יד הרב הרצוג" שאפשר לי לעיין בארכיונו.
10. יבמות ס"ד ע"ב
11. לפי הרמב"ם בהלכות מילה פ"א הי"ז
12. י"ם הלכה י"ח, וראה "כסף משנה" שם. המקור השונה לשתי ההלכות עשוי להשפיע על השאלה אם חייבים למול אחרי שהמילה נדחתה פעם. אם עברה אדמימותו של התינוק חייבים למול כמו במקרה של חלצתו חמה. אבל אם מתו אחיו מחמת מילה אין הסיבה ידועה תמיד. ולכן יכולה להיות ההלכה לא חמול לעולם. (עי' נודע ביהודה מהד"ח יו"ד קס"ה, וכתב סופר שו"ת יו"ד רמ"ה)
13. ד"ר י. ל. קצנלסון, התלמוד וחכמת רפואה, ברלין תרפ"ח, ע' 226 וכו'.
14. *Haemophilia*
15. H. J. Zimmels, *Magician, Theologians and Doctors*, London 1952, p. 224.

הוא מביא "חבצלת השרון", מהדורה שניה מס' 32 ועוד.

16. בית יוסף יו"ד רס"ג ד"ה אשה שמלה
17. במדבר י"ג, י"ח
18. דברים י"ב, כ"ג - בלשוננו הייתי אומר: קונסטיטוציה חלשה
19. factor VIII
20. עי' בית יוסף שם ד"ה ומ"ש ל"ש וכו'
21. הלכות מילה פ"א הי"ח. וראה שם כסף משנה ד"ה ומכה שאמרו
22. יורה דעה רס"ג, ב' עפ"י ר' מנוח המובא בבית יוסף הנ"ל. וכך בשלטי הגיבורים שבח קל"ד ע"א. ועי' ש"ש הכרעת הרמ"א. ספרות הלכתית נוספת ראה אצל זימלס (עי' הערה 15)
23. M. M. WINTROBE, Clinical Hematology, 5th Ed., Philadelphia 1962, p. 871.
24. שם ע' 865
25. ראה הערה 13, ע' 232
26. Dr. Sulus Preuss, Biblisch-Talmudische Medizin, Berlin 1911, p. 285.
27. הרב ד"ר עמנואל יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, ירושלים תשכ"ו, ע' 246
28. איני מביין מדוע הרב המחבר דוחה כאילו במחי יד אח דעותיו ליל זימלס, המבוססות על הרמב"ם ושאר הפוסקים הנזכרים לעיל, שאין הוכחה לכך שסיבת מוח האחים היה דימום.

נראה דהאידינא [כיום] אין לסמוך על הנס וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרוא לרופא שירפאנו, ולא כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא [ואין ברשותו לשנות דרך העולם] ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על-ידי רופאים, וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא [גאווה] ואי משום לסמוך אניסא [על נס] במקום סכנה ולהזכיר עוונותיו בשעת תוליו, אמנם ינהוג כדרך של בני-אדם ואורח כל ארעא [ודרך כל הארץ] להתרפאות על-ידי רופא, ולבו בל עמו, רק ידבק בקונו למתקף ברחמי בכל לבו ובו יבטח דוקא.

(ברכי יוסף, יורה דעה, סימן של"ו,
סימן-קטן ב')